

Innovatie als inspiratie

In de praktijk werken ondernemers en hun partners hard aan innovaties die bijdragen aan het verduurzamen en verbreden van de land- en tuinbouw. Wageningen UR probeert samen met deze pioniers om de innovaties te versterken en te ontsluiten voor de bredere praktijk.

>> Pioniers en hun innovaties

Innovatieve ondernemers ontwikkelen, vaak samen met hun partners, een breed scala aan vernieuwende, en vanuit het oogpunt van duurzame ontwikkeling, veelbelovende werkwijzen en technieken op het eigen bedrijf^{19,20}. Deze werkwijzen en technieken (innovaties) kunnen in potentie een grote bijdrage leveren aan de verdere ontwikkeling van de agribusiness en het ondernemerschap op het platteland. Een deel van de innovatieve ideeën komt op eigen kracht tot was-

dom. Er zijn echter ook veelbelovende initiatieven die 'tijdelijk' bescherming verdienen om tot ontwikkeling te kunnen komen. Innovatiestudies laten namelijk zien dat innovaties vaak bedreigd worden door gevestigde denk- en werkwijzen (geïstitutionaliseerd) over wat wel en niet kan in landbouwsystemen. Maar evengoed kunnen eenzijdige of ontoereikende kennisontwikkeling, de 'common sense' in advisering, de belangenbehartiging die op de grootste gemene deler gericht is, de bestaande werkwijze van de toeleveren-

Waardewerken: multifunctionele landbouw van niche naar systeem

Achttien pioniers van de multifunctionele landbouw hebben zich verenigd in het netwerk 'Waardewerken'. Onder het motto 'Meer dan voedsel, dat boert goed!' verwoorden de deelnemers hun passie voor het boerenleven en hun hart voor de samenleving. De ondernemers van Waardewerken bieden de begeleidende waarden van de voedselproductie; ruimte, rust, ritme; contact met dieren en gewassen, natuur, recreatie, educatie en zorg aan als product. Hiermee spelen ze in op de nieuwe wensen en eisen van de samenleving en dragen ze bij aan een leefbaar platteland. Om van deze individuele initiatieven te komen tot een perspectief voor de hele sector, is nog veel nodig.

Het netwerk is in belangrijke mate zelfsturend. Dat houdt in dat de ondernemers voor een groot deel de vorm en inhoud bepalen van het project. Ze brengen unieke ervaringskennis in, dragen knelpunten aan die moeten worden opgelost en benoemen doorbraken die nodig zijn voor het vergroten van het perspectief van de multifunctionele landbouw en denken/werken mee aan de noodzakelijke innovaties. Twee waardewerkers maken (tegen betaling) deel uit van het projectteam. De rol van de onderzoekers is in belangrijke mate faciliteren, analyseren en reflecteren. Zo zijn de bedrijven in 2004 uitgebreid bestudeerd. Zowel het bedrijf, de ondernemer als de economische prestaties van de verschillende verbredingstakken zijn geanalyseerd. Waar mogelijk zijn de bedrijven en de ondernemers met elkaar en andere groepen vergeleken, om de ondernemers een spiegel voor te houden.

Voordat de deelnemers onder de vlag van Waardewerken naar buiten traden, hebben ze eerst een gezamenlijke visie op multifunctionele landbouw geformuleerd en deze vertaald naar een toekomstbeeld. In een drietal keukentafelgesprekken is dit toekomstbeeld besproken met vertegenwoordigers van de overheid, landbouw, zorg, natuur en recreatiesector. Gepolst is of zij de visie delen en of ze aanvullingen daarop hebben. Vervolgens zijn de doorbraken die nodig zijn om dit streefbeeld te realiseren (transitiepunten) benoemd in een doorbraakagenda (innovatieagenda) en vertaald naar concrete acties. De komende jaren zal het netwerk met haar partners (onderzoek/ maatschappelijke organisaties) deze acties oppakken (co-innovatie).

Meer informatie: Arjan Dekking, e arjan.dekking@wur.nl zie ook de website www.waardewerken.nl

de en afnemende ketenpartijen en de bestaande wet- en regelgeving belemmerend werken.

Innovatoren zijn geïnteresseerd in vernieuwing en hebben vaak een open oog en oor voor hun omgeving en de kansen die de ontwikkelingen in de markt en de maatschappij bieden. Vanuit een visie op de gewenste toekomstige bedrijfsontwikkeling ontwikkelen ze samen met hun partners (ketenpartijen, banken etc) initiatieven voor hun situatie. De wijze waarop ze dat doen doorbreekt vaak de bovengenoemde gevestigde denk- en werkwijzen. Daarom bevatten innovaties vaak de kiemen van zowel technische als institutionele vernieuwing²¹ en daarmee van systeeminnovaties en transitie. Innovatieve bedrijven zijn dus tevens de voelhorens van de effectiviteit van het overheidsbeleid.

De kunst is om veelbelovende innovaties tijdig op te sporen⁴ en verder te helpen in hun ontwikkeling. Opschaling van de innovatie vergt vervolgens dat belemmeringen rondom de introductie, toepassing en verspreiding weggenomen worden. De omgeving moet met andere woorden mee innoveren. In de projecten met innovatoren (transitiepad van praktijk naar de toekomst, zie inleidend artikel in deze uitgave) wil Wageningen UR bijdragen aan het verder versterken van veelbelovende innovatierichtingen. Veelbelovend in de zin van de bijdrage aan verduurzaming (meerdere P's van People, Planet en Profit). Dit artikel beschrijft de projecten die de systeeminnovatieprogramma's van Wageningen UR op dit terrein uitvoeren (innovatie- en sociotechnische netwerken).

>> Innovatienetwerken

De samenwerking met innovatoren krijgt vorm in de zogenaamde innovatienetwerken. Innovatoren worden gezocht via de verschillende netwerken die met en rond ondernemers actief zijn. Na selectie van een coherente, veelbelovende groep wordt vaak een 'diepte-interview' gehouden om een aantal aspecten van en rond de innovatie in kaart te brengen. Denk daarbij aan: wat is de aard van de innovatie, welke strategie wordt gevolgd, wie participeert in de ontwikkeling ervan, waarom is ze succesvol, wat zijn de belemmeringen, waar liggen de kansen etc. Een tweede zinvolle stap blijkt het samen opstellen van een toekomstbeeld voor de specifieke innovatierichting. Dat helpt bij het aanscherpen van de visie op de gewenste ontwikkeling en het waar nodig evenwicht brengen in de aandacht voor de drie P's van duurzaamheid. Op grond van de analyse van de diepte-interviews en de opgestelde toekomstbeelden wordt snel duidelijk wat de belemmeringen zijn voor een verdere versterking en opschaling van de innovatie. De uitdaging nu is om deze belemmeringen zo aan te pakken dat de innovatie zich kan ontwikkelen van niche naar systeem.

Kansen benutten en de knelpunten oplossen vergt samenwerking met veel partijen. Dat is precies wat gebeurt in de innovatienetwerken. Samen met actoren wordt gericht gewerkt aan de doorbraakagenda. Door deze agenda breed kenbaar te maken kunnen de belanghebbende partijen verenigd worden in gezamenlijke activiteiten. Deze vervolgvactiteiten kunnen zeer uiteenlopend zijn, van

Sociotechnische netwerken

Sociotechnische netwerken trachten een nieuwe impuls aan stukkende innovatieprocessen te geven. In de afgelopen jaren heeft Wageningen UR met dit instrument veel ervaring opgedaan op een aantal uiteenlopende terreinen, zoals de geïntegreerde plaagbeheersing in chrysanten, het energiegebruik in de gerberateelt of de nutriëntenuitspoeling op zandgronden. De uitkomsten van een gezamenlijk proces zijn vaak verrassend. Zo is bij chrysanten het project Mobysant uit het denkspoor van plaagbeheersing ontstaan. Bij het rijpadensysteem voor biologische akkerbouw/groenteteelt is een toekomstbeeld (2030) van autonoom werkende machines ontwikkeld, die op afstand door de boer worden bediend. Niet geheel vreemd als wordt bedacht, dat zulke machines in de glastuinbouw al incidenteel worden toegepast.

Bij gerbera's is vanuit de energieproblematiek een parapluplan 'botrytis en energie' uitgewerkt door ondernemers en onderzoekers.

Verrassend in het gerbera-voorbeeld was de wending van energiebesparing naar botrytis-beheersing. Verrassend bij gerbera's was ook de aanpak van botrytis in ketenverband. Door de groei van het supermarktkanaal (ten koste van het groothandelskanaal) blijkt ketensamenwerking (ook bij de beheersing van ziekten) ineens doorslaggevend te worden. Het parapluplan 'botrytis en energie' wordt gezamenlijk gefinancierd door bedrijfsleven en overheid.

Bij nutriëntenuitspoeling op zandgrond kwam onverwacht het onderwerp bodemkwaliteit op tafel.

Bij belevingslandbouw rond Almere vonden private en semi-private partijen elkaar om samen concepten voor belevingslandbouw te gaan ontwikkelen. Als struikelblok kwam grondeigendom te voorschijn. Er worden nu plannen gesmeed om grondeigenaars vanuit hun specifieke belangen bij de gebiedsinrichting van Zuidelijk Flevoland te betrekken.

Meer informatie: Jan Buurma, [e jan.buurma@wur.nl](mailto:jan.buurma@wur.nl) en Abco de Buck, [e abco.debuck@wur.nl](mailto:abco.debuck@wur.nl)

technische ontwikkelingen tot en met veranderingen in wet en regelgeving, afhankelijk van de aard van de kansen en belemmeringen zo verschillend zijn (technisch, sociaal-economisch, planologisch, institutioneel etc.).

Het project 'Waardenwerken' (2003-2005) verenigt ondernemers in de multifunctionele landbouw. De ervaringen van deze ondernemers bieden een schat aan informatie over hoe je een multifunctioneel bedrijf kunt ontwikkelen, maar ook inzicht in de belemmeringen die daarbij opdoemen (regelgeving, kennis, financiën, gebrek aan samenwerking etc.). De ondernemers hebben hun toekomstvisie op papier gezet om te laten zien aan overheid, landbouw- en andere organisaties dat hun bedrijfsconcepten van belang zijn voor een veel grotere groep van ondernemers. De opgestelde doorbraakagenda wordt in de komende tijd omgezet in verdere activiteiten om de belemmeringen weg te nemen voor verdere groei. Hiermee wordt het perspectief van de huidige, maar vooral ook dat van de startende verbrede ondernemers vergroot.

In het project 'Inspiratie voor transitie' zijn in 2005 succesvolle innovaties van ondernemers in de plantaardige open en beschermde teelten (biologisch en geïntegreerd) in kaart gebracht en geanalyseerd. Via workshops worden de bevindingen teruggekoppeld en wordt er verder gediscussieerd over de randvoorwaarden voor een verdere versterking en opschaling van de innovaties. In 2006 wordt verder gewerkt aan toekomstvisies en doorbraakagenda's. Het project 'Slim experimenteren' neemt Strategisch Niche

Management^{22,23} als uitgangspunt. In drie leertrajecten wordt samengewerkt rond veelbelovende en prille vernieuwingen. De drie trajecten zijn: Het Lunters Landfonds gericht op de kwaliteit en vitaliteit van het buitengebied; het netwerk Energetische Kwaliteit Melk gericht op 'andere' methoden in kwaliteitsbeheersing, en het netwerk Eenvoud en Lage Kosten, gericht op lage kostenmethoden. Onderzoekers en innoverende melkveehouders vormen de kern van deze netwerken. In loop van de tijd zijn hier gericht anderen uit de omgeving bij betrokken, die een rol kunnen spelen bij het wegnemen van 'institutionele' obstakels. Zo krijgt het 'mee innoveren van de omgeving' daadwerkelijk gestalte en dragen de netwerken bij aan een hernieuwde afstemming tussen praktijk, onderzoek en beleid.

>> Sociotechnische netwerken

Lang niet altijd lukt het ondernemers in de agrarische keten om een innovatief idee volledig te realiseren. Bijvoorbeeld omdat het de ondernemers ontbreekt aan voldoende financiële middelen of omdat ze niet de juiste partners kunnen vinden. Ook kan het krachtenveld van belanghebbenden (bestaande denk- en werkwijzes, gevestigde belangen) of bestaande wet- en regelgeving een belemmering vormen. In dergelijke situaties kan het nuttig zijn de innovatoren in spé met de belangrijkste actoren samen te brengen in een zogenaamd sociotechnisch netwerk. Wageningen UR heeft in de afgelopen jaren sociotechnische netwerken opgezet rond een groot aantal onderwerpen zoals energie in gerbera, gewasbescherming in chrysanten,

rijpadensysteem in de akkerbouw etc. (zie kader sociotechnische netwerken).

Deelnemers zijn partijen die vanuit verschillend perspectief – mens, markt en maatschappij – belang hebben bij de innovatie of daaraan een zinvolle bijdrage kunnen leveren – ondernemers, toeleveranciers, ketenpartijen en anderen. De sociotechnische netwerken volgen een eigen werkmethode. Via diepte-interviews worden de gedachten van de partijen over het onderwerp in kaart gebracht. De interviews worden verwerkt tot belief systems – raamwerken

met probleembeleving, strategisch spoor en tactisch spoor – die weer worden gerangschikt in een gedachtelandschap. Via dit landschap worden de belangen en de denkrichtingen van verschillende partijen expliciet gemaakt, zowel op korte als op lange termijn. In een workshop met betrokken partijen wordt afgetast in welke oplossingsrichtingen/principes de partijen de meeste toekomst zien. Rondom die richtingen/principes worden dan coalities van betrokken partijen gevormd.

De aanpak biedt de betrokken partijen volop ruimte om van-

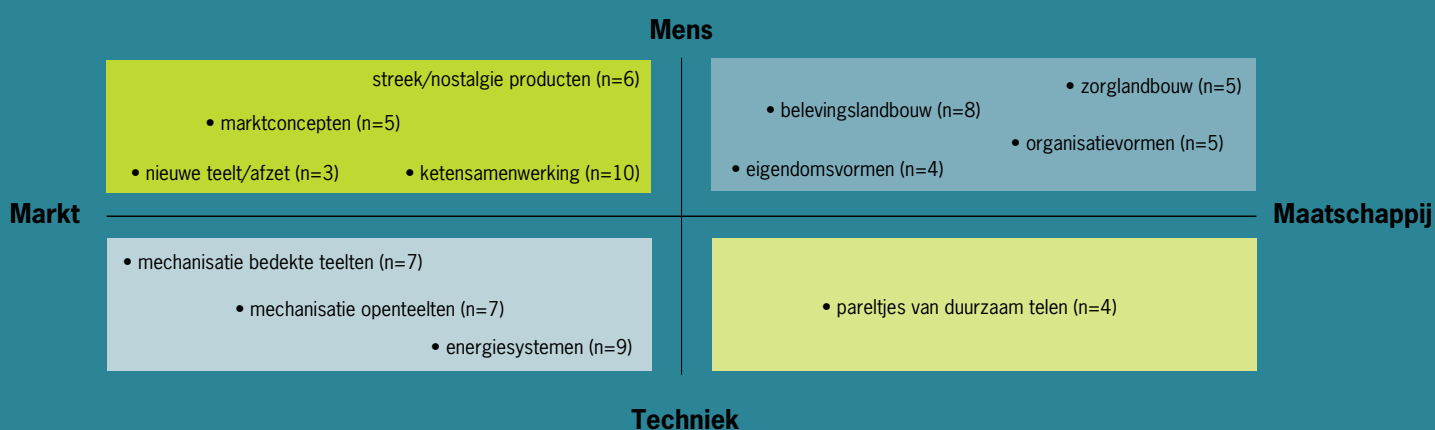
Inspiratie voor Transitie: leren van pioniers en hun zoektochten

Een 20-25 tal ondernemers en hun innovaties staan centraal in het project 'inspiratie voor transitie'. De ondernemers zijn geselecteerd omdat ze op hun bedrijf op een ongebruikelijke manier opvallende prestaties neerzetten op het gebied van economische, ecologische en/of sociale duurzaamheid.

Het 'waarom' en 'het hoe' van de gekozen innovaties is via diepte-interviews met de betrokken pioniers in kaart gebracht. Zo is niet alleen inzicht ontstaan in het spectrum van innovatievelden in de plantaardige teelten (zie figuur) maar ook in de manier van denken en handelen van pioniers. Uit de analyse van de wijze waarop ze hun innovaties realiseerden en welke knelpunten ze daarbij tegenkwamen, komen concepten om technische of sociale knelpunten te overwinnen. Via workshops met dezelfde pioniers wordt een beeld opgebouwd van de factoren en actoren die samen de innovatieklimaat en de innovatiekracht bepalen.

Voortbordurend daarop wordt in dialoog met de relevante actoren een 'agenda voor actie' opgesteld. Die agenda kan uitmonden in een soort convenant tussen pioniers, beleidsmakers en onderzoekers, waarbij partijen hun krachten bundelen om samen een aantal innovaties of innovatievelden versneld te ontwikkelen. Daarbij kan worden gedacht aan de oprichting van regionale of thematische innovatienetwerken. Het doel daarvan is ondersteuning van pioniers bij hun zoektochten alsmede kenniscirculatie naar innovatieve ondernemers.

Meer informatie: Jan Buurma, [e jan.buurma@wur.nl](mailto:jan.buurma@wur.nl) en Jorieke Potters, [e jorieke.potters@wur.nl](mailto:jorieke.potters@wur.nl)

Voorbeelden van innovatievelden in de open en gesloten plantaardige teelten (uit inspiratie voor transitie). De geïnventariseerde voorbeelden zijn uitgaande van trefwoorden voorlopig gegroepeerd in een aantal innovatievelden. Daarmee ontstaat een beeld van het speelveld waarop pioniers met innovatie en transitie bezig zijn. De posities van de innovatievelden tussen techniek, mens, markt en maatschappij geven aanwijzingen van de motieven waarom pioniers werken aan duurzame landbouw. De benamingen van de innovatievelden geven aan op welke terreinen pioniers vooruitgang richting duurzame landbouw proberen te boeken.

Praktijknetwerk Gesloten Kas

Er is veel belangstelling voor het concept 'gesloten kas'. Dit blijkt onder meer uit het demonstratieproject bij Themato, waar in de winter van 2003-2004 de eerste gesloten kas is gerealiseerd. Sinds de start zijn al meer dan 150 groepen ontvangen. Ook is er een website waarop een virtuele excursie gevolgd kan worden. Toch stukt de introductie in de praktijk. De investeringskosten zijn hoog. Bovendien kan het concept niet zomaar worden ingepast in de bedrijfsvoering van andere bedrijven.

Daarom is er rond Themato een praktijknetwerk opgezet. De deelnemende tuinders zijn ervan overtuigd dat het concept op alle fronten (People, Planet, Profit) bijdraagt aan de verduurzaming van de glastuinbouw. Alle drie P's komen aan bod. Planet: energiebesparing, vermindering CO₂ uitstoot, vermindering gebruik gewasbeschermingsmiddelen en waterbesparing. People: het is prettig werken in een geconditioneerde kas. De maatschappelijke acceptatie komt nog onvoldoende aan bod. Profit: er zijn nog onvoldoende bedrijfseconomische gegevens om een goede afweging te maken of het concept bedrijfseconomisch interessant is. Zolang hier onvoldoende zicht op is, zal introductie maar mondjesmaat plaatsvinden.

Het praktijknetwerk wil die elementen uit het concept destilleren die ook in de huidige kassen zijn toe te passen. Een voorbeeld is de temperatuurregeling die, met de ervaringen in de gesloten kas, nu ook wordt toegepast in het open gedeelte van Themato. Dit praktijknetwerk is dan ook niet bedoeld voor de 'eerste volgers', maar juist voor de 'vroegere meerderheid' (zie artikel over ondernemers).

Meer informatie: Jop Kipp e jop.kipp@wur.nl

uit hun eigen probleembeleving of toekomstvisie met nieuwe denkrichtingen/principes te komen. Zo wordt voorkomen dat te snel weer wordt teruggegrepen op al bestaande ideeën over een mogelijke aanpak van het probleem. De uitkomsten van een netwerk zijn dan ook vaak verassend. Zo begon het chrysantennetwerk met een vraagstelling over gewasbescherming (duurzaamheid) maar eindigde met het opstarten van het project Mobysant, waarin wordt gewerkt aan het ontwikkelen van een mobiel teeltsysteem. Overigens kan zo'n systeem ook een deel van de knelpunten in de gewasbescherming oplossen (zie verder kader). De ervaring leert ook dat de hoofdrolspelers in een sociotechnisch netwerk meestal opinieleiders zijn. Deze zien zowel de knelpunten in de sectorontwikkeling als de noodzaak en de kansen daarvoor een oplossing te vinden. Het vinden van een goed evenwicht in de duurzaamheidsthema's People, Planet, Profit blijkt moeilijk. In de oplossingsrichtingen is Profit vaak dominant. Door de betrokkenheid van toeleveranciers/afnemers en onderzoekers/adviseurs bij het netwerk wordt ervoor gezorgd dat kansrijke vernieuwingen ook verspreid worden. De kracht van sociotechnische netwerken schuilt zodoende in het omzetten van gezamenlijke belangen in collectief ondernemerschap.

>> Bereiken van de brede praktijk

Op verschillende manieren stimuleert de overheid de innovatoren (subsidie- en demo-regelingen). Hun kennis en ervaring kan onder andere door innovatienetwerken ontsloten worden voor grotere groepen volgers. Door vervolgens gericht te werken aan het wegnemen van de belemmeringen voor de verschillende innovatierichtingen worden de kansen voor de volgers vergroot. Daarbij is niet alleen kennis nodig van de 'harde' innovatie zelf maar ook van de gevolgde innovatiestrategie van de innovatoren en de wijze waarop ze met hun partners samenwerken. Uit de praktijk tot nu toe blijkt immers, dat vaak een vertaalslag nodig is voor de volgers om de innovatie of innovatiestrategie te kunnen toepassen. Dit vindt zijn oorzaak in verschillen in schaal en investeringsmogelijkheden maar ook in de verschillen in het type ondernemerschap (pioniers versus volgers en vroege meerderheid: zie artikel over ondernemers).

In het project 'Gesloten kas' wordt gewerkt aan het verspreiden van de innovatie 'gesloten kas' via een netwerk van volgers. Het netwerk werkt aan het verminderen of wegnemen van barrières en belemmeringen voor telers die het 'gesloten kasconcept' met meer dan geïnteresseerde belangstelling volgen. Door deze groep te identificeren en bij elkaar te brengen kan de marktintroductie worden versneld. Ook kan blijken waar nog kennisleemten zitten die in onderzoek genomen moeten worden. Het netwerk blijkt al veel te leren van het concept gesloten kas, onder andere over klimaatbeheersing, zonder

het concreet te hoeven overnemen.

Ook de verschillende praktijknetwerken van ondernemers en hun partners bieden goede mogelijkheid de opgedane kennis en ervaring verder te verspreiden (zie artikel praktijknetwerken). Ook kan deze kennis overgedragen worden via de nieuwe kennisnetwerk-initiatieven zoals de melkvee academie, de tuinbouw clusteracademie, het onderwijs of het in 2006 op te starten project 'Ondernemen met toekomst'.

Het overbruggen van de kloof tussen pioniers en de brede praktijk vergt afhankelijk van de aard van de beperkende factor, de inzet van verschillende partijen. Gaat het om een technische innovatie, dan lijkt vooral voor toeleveranciers een rol weggelegd in het uitontwikkelen en het vermarkten van een innovatie. Betreft de innovatie het vormen van nieuwe ketens en het aanboren van nieuwe markten, dan gaat het vooral om het samenbrengen van nieuwe marktpartijen. Als de innovatie inspeelt op maatschappelijke waarden die een economische grondslag moeten krijgen, komen overheden en de samenleving in beeld.

Welk type innovatie dan ook, vaak is de kloof tussen toepassing van een innovatie door pioniers en de brede praktijk niet eenvoudig te overbruggen. Makkelijker wordt het wanneer er een instrumentarium komt om de vermarkting van een (nog) onrendabele innovatie op gang te helpen. Denk aan een steuntje in de rug wanneer bijvoorbeeld het toeleverend bedrijfsleven het niet aandurft een goede duurzame novelty door te ontwikkelen, omdat de investeringen te hoog zijn en het marktperspectief nog te onzeker is. Denk bijvoorbeeld aan vouchers, die het ministerie van LNV samen met het ministerie van Economische Zaken aan het ontwikkelen is.

Slim experimenteren in de melkveehouderij

‘Slim experimenteren in de melkveehouderij’ is een project/instrument om veelbelovende, maar nog prille vernieuwingen (novelties) beter te kunnen benutten. Het project voort uit Strategisch Niche Management²³. Het startpunt was dat innoverende melkveehouders, onderzoekers en beleidsmakers samen uit de ‘Atlas van innoverende melkveehouders’¹⁹ een selectie hebben gemaakt van ongewone, maar veelbelovende vernieuwingen waar veel van valt te leren. Uit de selectie zijn uiteindelijk drie leertrajecten – ‘slimme experimenten’ – voortgekomen: Het Lunters Landfonds, het netwerk Energetische Kwaliteit Melk en het netwerk Eenvoud en Lage Kosten.

- Het Lunters Landfonds: is opgericht door een groep boeren en burgers in Lunteren die de kwaliteit en vitaliteit van het buitengebied veilig willen stellen. Via de vereniging Lunters Landfonds kunnen burgers financieel bijdragen aan een aantrekkelijk landschap. Bijvoorbeeld doordat het Landfonds grond aankoopt en onder voorwaarden verpacht aan boeren. ‘Slim Experimenteren’ ondersteunt het Landfonds met advies en pr-activiteiten, en vult zo de aanwezige leemtes op. De betrokkenheid van Wageningen UR geeft het Lunters Landfonds bovendien meer geloofwaardigheid bij andere partijen in de regio. Daarnaast wordt de gevolgde werkwijze geëvalueerd, en wordt onderzocht in hoeverre burgers ook elders in Nederland, buiten de niche in Lunteren, financieel kunnen bijdragen aan een aantrekkelijk platteland.
- Het netwerk Energetische Kwaliteit Melk: bestaat uit melkveehouders die energetische methoden toepassen op hun bedrijf zoals het ontstralen van hun bedrijf, homeopathie en stralingsapparaten tegen dierziekten. Ze ervaren de goede werking hiervan en zijn ervan overtuigd gezondere melk te produceren. De melkveehouders ondervinden echter veel weerstand uit de omgeving, omdat hun methoden vanuit de gangbare wetenschap (nog) niet te verklaren zijn. Slim Experimenteren ondersteunt het netwerk om meer over energetische methoden te leren en het zo bij meerdere partijen op de agenda te krijgen. Er zijn al een aantal bijeenkomsten gehouden waar melkveehouders samen met vertegenwoordigers van LNV, LTO, banken, onderzoekers en bedrijfsleven afspraken hebben gemaakt over de te volgen aanpak. Slim Experimenteren zoekt hier vervolgens financiering voor.
- Het netwerk Eenvoud en Lage Kosten: bestaat uit een aantal melkveehouders die op uiteenlopende manieren een goed inkomen weten te behalen. Toch worden hun werkwijzen niet breed toegepast. Zij signaleren een gebrek aan kostenbewustzijn bij veel melkveehouders en hun directe omgeving. Het netwerk ontplooit daarom activiteiten om het kostenbewustzijn in de melkveehouderij te vergroten, zodat de veelbelovende werkwijzen van deze kostenbewuste ondernemers ook buiten de niche van het eigen bedrijf toepassing vinden. Inmiddels zijn de internethulpmiddelen Quick Scan Kostprijs’(QSK) en Bewust Weiden ontwikkeld. Door samenwerking met de melkvee academie, bedrijfsleven en andere onderzoeksprojecten wordt een zo groot mogelijke groep melkveehouders benaderd.

In het project Slim Experimenteren in de melkveehouderij werkt Wageningen UR samen met ETC, KDO-Advies en de Melkveeacademie. Meer informatie: Aart Wolleswinkel, [e aart.wolleswinkel@wur.nl](mailto:aart.wolleswinkel@wur.nl) en Dirk Roep, [e dirk.roep@wur.nl](mailto:dirk.roep@wur.nl)